

представления (верные или ложные) о «неосвобождённости» территории, что непременно предусматривает территориальные присоединения.

Ключевые слова: ирредентизм, политика ирредентизма, рациональный подход.

Gorlo N. *Approaches to the specification of the essence of irredentism: methodological aspect*

The research approaches to the interpretation of the essence of irredentism are analysed in the article. It is indicated that depending on the multidimensional phenomenon and the diversity of its concrete historical forms, conceptual pluralism is observed. The criteria of the status of participants of unifying strategy or its initiators are taken as the basis for many definitions, but they are rather one-sided, because they do not cover all cases. From the perspective of rational approach, it was proposed to consider the phenomenon as «a policy of irredentism», in other words – as a targeted course to unification of those groups, which are deemed to be related by the ethnocultural principal or other characteristics in one state. The ideas (true or false) about «unfreedom» of the territories, which necessarily implies territorial accession, underlie the principals of the irredentist policy.

Keywords: irredentism, the policy of irredentism, rational approach.

УДК 321.728.(323.1)

Маруховська-Картунова О. О.

НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЩОДО ВАД ТА ПЕРЕВАГ КОНСОЦІАТИВНОГО/КОНСЕНСУСНОГО ЕТНОПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Стаття, яка має певний інноваційний характер, присвячена стислому аналізу наукового дискурсу щодо сутності, основних недоліків та переваг теорії і моделі консоціативної/консенсусної демократії. Водночас обґрунтовується можливість і доцільність запровадження у широкий науковий обіг такого нового терміну й поняття як «теорія і модель консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму». Підтверджено певні переваги цього типу режиму над багатьма іншими, особливо в етнічно розділених суспільствах. Досліджуються напрями і особливості згаданого дискурсу та з'ясовуються його справжні причини. Висловлено припущення, що основні з них пов'язані з процесом народження і становлення нової наукової парадигми, зокрема консоціативної/консенсусної. З точки зору етнополітичної конфліктології доведено придатність і доцільність застосування теорії і моделі консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму чи деяких його основних складових для запобігання ескалації етнополітичних конфліктів, їх цивілізованого розв'язання та збереження національної єдності й територіальної цілісності країн з поліетнічним складом населення.

Ключові слова: науковий дискурс, зміна парадигм, консоціативна/консенсусна демократія, консоціативний/консенсусний етнополітичний режим, етнічно розділені суспільства, етнополітичні конфлікти, національна єдність, територіальна цілісність.

Актуальність теми статті обумовлена кількома чинниками. По-перше, складністю, суперечливістю та амбівалентністю самого феномену «консоціативний /консенсусний етнополітичний режим». По-друге, тривалістю і гостротою наукових дискусій, що точаться навколо вад та переваг цього феномену. По-третє, важливістю свого теоретико-методологічного значення для подальшого розвитку етнополітичної конфліктології як нової галузі наукового знання, навчальної дисципліни і мистецтва управління етнополітичними конфліктами та забезпечення етнополітичної стабільності в країнах з поліетнічним складом населення. По-четверте, майже повною відсутністю у вітчизняній політологічній і особливо етноконфліктологічній літературі спеціальних ґрунтовних публікацій, присвячених даній проблематиці. Нарешті, дедалі зростаючим інтересом міжнародної наукової спільноти до

зазначеної теми у зв'язку з провалом американської доктрини «плавильного казану» (melting pot), радянської теорії «злиття націй» та західноєвропейської моделі «мультикультуралізму».

Ступінь наукової розробки даної проблеми на Заході є достатньо високим. Їй присвячена низка спеціальних наукових монографій та десятки статей. Участь у науковому дискурсі щодо теорії та моделі консоціативної/консенсусної демократії чи консоціативно/консенсусного етнополітичного режиму брали і беруть такі видатні вчені, як: Р. Андевег [8], Н.-К. Борманн [9], Г. Даалдер [10], А. Лійпхарт [15, 16, 17, 18, 19, 20, 21], В. Лорвін [22], К. МакРає [24], Р. Мафахері [23], Б. О'Лірі [25], Б. Пауелл [26], Р. Премдас [27], Дж. Стейнер [29] та ін. Щодо України, то тут лише в роки незалежності почали з'являтися перші відповідні публікації. На окрему увагу заслуговує стаття молодого дослідника Т.Ю. Грозницької [2] та енциклопедична стаття відомого вітчизняного вченого А.Ф. Колодій [4], а також монографія іншого відомого дослідника А.І. Кіссе [3], в якій побіжно згадується про цю теорію. Але спеціальних ґрунтовних праць з цієї надзвичайно цікавої, складної і суперечливої проблеми в Україні поки що немає.

Метою статті є стислий системний, компаративний, критично-конструктивний аналіз наукового дискурсу щодо теорії та моделі консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму. Її **завдання** підпорядковані дослідженню й висвітленню сутності, вад та переваг зазначеної теорії й моделі та з'ясуванню особливостей наукового дискурсу щодо них.

Перш ніж вдатися до **викладу основного матеріалу**, необхідно зробити досить важливе уточнення-рекомендацію. На Заході зазначена теорія (яка поступово перетворюється на парадигму) і модель відомі переважно під назвами «консоціативна демократія» (consociational democracy), «консенсусна демократія» (consensus democracy), «владо-розподільча демократія» (power-sharing democracy), «консоціативна політична система» (consociational political system), «консенсусна політична система» (consensus political system) та ін. Досить часто використовуються й подвійні назви, зокрема такі, як: «консоціативна/консенсусна демократія» чи «консоціативна/консенсусна політична система». При цьому всі ці поняття і терміни майже завжди застосовуються як синоніми, хоча між ними є й певні незначні відмінності, аналіз яких, однак, не входить в завдання даної статті. Погоджуючись з усіма цими термінами і поняттями, беручи їх на озброєння, тим не менше, зазначимо, що, на наш погляд, в контексті етнополітичної конфліктології було б так само коректно, але більш доцільно і корисно поряд із ними, а подекуди і замість них, користуватися поняттями «консоціативний етнополітичний режим» (consociational ethno-political regime) та «консенсусний етнополітичний режим» (consensus ethno-political regime) або «консоціативний/консенсусний етнополітичний режим».

Запроваджуючи ці поняття в науковий обіг, виходимо з того, що як засвідчує світовий досвід, саме від типу пануючого в поліетнічній державі режиму залежить її етнополітична стабільність, національна єдність, територіальна цілісність. При цьому, під типом режиму в даному випадку мається на увазі не один з давніх, добре відомих, відповідних традиційній класифікації типів *політичних режимів* (тоталітарний, авторитарний, демократичний чи ліберальний), а новий, зокрема «консоціативний/консенсусний етнополітичний режим» як один з раніше запропонованих автором цих рядків типів *етнополітичних режимів* (моноетнічні – етнократичний, етнодемократичний; поліетнічний – мультикультурний та неетнічний – ліберальний) [5, 6]. Цей вимушений крок обумовлений тим, що традиційна класифікація політичних режимів у поліетнічних державах є не достатньо інформативною щодо їх здатності, можливості, готовності представляти і забезпечувати інтереси різних етнонаціональних груп на загальнодержавному рівні та малоефективною при з'ясуванні справжніх причин ескалації етнополітичних конфліктів, а головне – вести пошуки оптимальних шляхів і методів їх розв'язання.

Як відомо, «батьком-засновником» теорії та моделі консоціативної/консенсусної демократії, які автор даної статті далі називатиме «теорією та моделлю консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму», вважається відомий американський вчений голландського походження Арендт Лійпхарт. І хоча ця точка зору є певною мірою

дискусійною, її можна вважати достатньо коректною. Тим більше, якщо врахувати, що 1997 р. саме А. Лійпхарт отримав Премію Юхана Шютте з політичних наук за «теоретично й емпірично новаторські дослідження функцій консенсусу в демократичній політиці гетерогенних та гомогенних суспільств». Аналіз численних праць А. Лійпхарта – одного із «найзнаменитіших політологів у світі» (як його характеризує британський дослідник Нілс Борманн) – дає підстави для узагальнень і висновків про те, що його теорія і модель базуються на таких чотирьох основних принципах:

(1) **Велика коаліція** (*The grand coalition*). Принцип, який означає, що політичні лідери усіх «суттєвих» етнічних спільнот або сегментів розділеного поліетнічного суспільства входять до виконавчої влади.

(2) **Взаємне вето** (*Mutual veto*) Принцип, у відповідності з яким Конституція держави гарантує, що жоден сегмент суспільства не буде суб'єктом правління більшості у справах, де його життєві інтереси перебувають в небезпеці.

(3) **Пропорційність** (*Proportionality*). Принцип, згідно з яким посади в уряді та державні ресурси загалом розподіляються між кожним сегментом відповідно до його кількісної пропорції.

(4) **Сегментована автономія** (*Segmental autonomy*). Принцип, який передбачає, що кожен сегмент є внутрішньо самоврядний у справах, які стосуються виключно його.

При цьому А. Лійпхарт вважав перші два принципи головними, а два наступних – хоч і важливими, але другорядними [16, р. 25-44]. Пояснюючи сутність своєї теорії, А. Лійпхарт зазначав: «Консоціативна демократія означає правління елітного картелю, утвореного для того, щоб перетворити демократію з фрагментованою політичною культурою на стабільну демократію». Тут конче потрібно уточнити і нагадати щонайменше два важливих з точки зору етнополітичної конфліктології моменти. По-перше, що при цьому А. Лійпхарт мав на увазі перетворення не тільки і не стільки політичної культури, скільки етнополітичної культури, до того ж суспільства, розділеного за етнічною або релігійною ознаками. По-друге, встановлення стабільності в такому суспільстві є надзвичайно потрібною, але вкрай складною і важкою справою. Причини цих труднощів і складнощів американський вчений характеризував наступним чином: «У таких глибоко розділених суспільствах інтереси і вимоги комунальних груп можуть бути узгоджені тільки встановленням розподіленої влади, і мої рекомендації вкажуть якомога точніше, які саме правила розподілу влади та установи є оптимальними і чому». Важливе теоретичне та практичне значення має його твердження про те, що: «Такі правила та установи в менш інтенсивних формах можуть бути використані також і в багатьох інших суспільствах». На особливу увагу заслуговує і його положення про те, що: «Більшість експертів з розділених суспільств і розробки конституції загалом погоджуються, що глибокі соціальні поділи становлять загрозливу проблему (*grave problem*) для демократії, і що тому загалом важче встановлювати і підтримувати демократичний уряд у розділених ніж у гомогенних (однорідних) країнах. Експерти також погоджуються, що проблема етнічного та інших глибоких поділів є більшою в країнах, які ще не є демократичними чи повністю демократичними, ніж у добре усталених демократіях, і що такі поділи становлять головну перешкоду для демократизації в ХХІ ст. На цих двох пунктах академічна згода, здається, є загальною» [15, р. 96-97].

Однак, як у академічного, так і у політичного співтовариства такої «загальної згоди» щодо шляхів, методів і засобів усунення цих «загрозливих проблем», на жаль не існує. Більше того, особливу увагу привертає той факт, що з появою вже перших публікацій, присвячених теорії і моделі консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму, зокрема праць А. Лійпхарта, розпочалися дискусії і щодо самої теорії, і щодо її вразливих чи слабких місць (*weaknesses*), і щодо переваг, які не вшухають і досі. Ці дискусії одразу ж виявилися доволі гострими і принциповими за своїм контентом та набули міжнародного характеру за своїми масштабами. Отже, є підстави говорити про їх перетворення, по суті справи, на міжнародний науковий теоретико-практичний дискурс. Адже в нього включилися

не лише теоретики, а й практикуючі політики, зокрема тих етнічно розділених країн, де зазначена теорія і модель або вже втілювалася в життя, або тих, які готуються до цього.

Вже на середину 70-х років сформувалися дві світові діаметрально протилежні наукові школи: 1) школа консоціалістів (school of consociationalists) та школа антиконсоціалістів (school of anti-consociationalists). Вже з їх назв стає зрозумілим, що до першої школи увійшли розробники та пропоненти (прихильники) теорії і моделі консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму, а до другої школи – їх критики та опоненти. До першої школи, тобто «школи консоціалістів», яка виявилася значно чисельнішою, більш креативною і впливовою, можна віднести таких відомих вчених різних країн, як: Н. Борманн, Г. Лембрух, А. Лійпхарт, Б. О'Лірі, Лауреат Нобелівської премії А. Люїс, Р. Мафакері, Г. Пауелл, Р. Премдас, Р. Тейлор та багато інших. До другої школи, тобто «школи антиконсоціалістів», хоч і менш чисельної, але досить активної і помітної, можна зарахувати таких теж добре відомих вчених і теж з різних країн, як: П. Ван ден Берг, Н. Глейзер, Д. Горовиц, К. МакГеррі та ін.

Зрозуміло, що представники «школи консоціалістів» у своїх численних працях вдосконалюють та популяризують основні положення зазначеної теорії/парадигми і моделі, роблячи при цьому наголос на її багатьох перевагах, зокрема на здатності запобігати ескалації етнополітичних конфліктів, зберігати етнополітичну стабільність країн з поліетнічним складом населення та забезпечувати їх національну єдність і територіальну цілісність. Натомість прихильники «школи антиконсоціалістів» у своїх публікаціях, майже не звертаючи уваги на позитиви і переваги зазначеної теорії й моделі, концентрують свої зусилля переважно на пошуках її слабких місць чи вад та їх доволі жорсткій критиці. Як зазначають деякі західні дослідники, зокрема відомий американський фахівець Натан Глейзер, частина представників цієї школи, не помічаючи переваг консоціалізму та консоціативного етнополітичного режиму, намагалися довести, що цей тип режиму «спотворює демократію» (distorts democracy), оскільки визнання групових етнічних прав порушує індивідуальні права та права людини. Інша частина прихильників цієї школи наголошують на тому, що консоціативний режим за своєю природою є «стагнаційним», «консервативним» і нездатним знаходити вчасні й адекватні відповіді на нові виклики і зрушення в етнополітичній сфері та ефективно запобігати ескалації етнополітичних конфліктів, що мало місце, приміром, у Лівані чи в Індії [11, р. 123-138].

Досить цікавою у цьому контексті уявляється точка зору відомого ірландсько-американського вченого Брендана О'Лірі, який зауважував, що антиконсоціалісти (anti-consociationalists) «...побоюються, що консоціалізм поверне расизм, фундаменталізм, патріархат», тоді як консоціалісти (consociationalists) побоюються, що антиконсоціалісти «...провокуватимуть війни, яких можна уникнути (avoidable wars) і схилитимуться на користь домінуючих спільнот». Доволі конструктивною видається рекомендація цього відомого північно-ірландського вченого: «Було б непогано, якби подальші консоціалістичні дослідження та практика скорочували... потоки національної, етнічної, релігійної і комунальної крові, що, на жаль, продовжує литися у наш час» [25, р. 36].

Отже, можна погодитися з твердженням одного з батьків-засновників етнополітичної конфліктології в Росії А.Р. Аклаєвим, який зазначав: «Конфліктологічні оцінки ефективності консоціації в якості метода регулювання етнополітичного конфлікту, як і у відношенні до будь-якого іншого методу, неоднозначні» [1, р. 349]. Існування двох зазначених вище наукових шкіл, по-суті справи, примушує відповідних теоретиків і практиків обирати між двома далеко не ідеальними, але різними підходами до запобігання ескалації етнополітичних конфліктів та їх розв'язання. У такій ситуації, на наш погляд, перевагу бажано віддавати консоціалістичній та консоціативній/консенсусній етнополітичній моделі. Доцільність цього вибору досить коректно і переконливо довів вже згадуваний А.Р. Аклаєв: «Нормативний аргумент на користь консоціації полягає в тому, що консоціативні настанови, які передбачають самоврядування відповідних спільнот, краще ніж такі альтернативи, як контроль (домінування більшості) або насильницький розподіл держави через

сецесіоністську війну, а тим більше ніж етнічні чистки чи геноцид» [1, р. 349]. Звичайно, при запровадженні консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму потрібно обов'язково враховувати зауваження і застереження А. Лійпхарта та його опонентів про необхідність існування для цього цілої низки сприятливих умов. Адже, як засвідчив світовий досвід, спроби встановлення такого типу режимів у країнах за відсутності належних для цього умов, може призвести до непередбачених негативних наслідків. Сам американський вчений з цього приводу зазначав: «Владо-розподільча модель зазнала великої критики, відколи вона стала темою академічного дискурсу три десятиліття тому. Деякі критики стверджували, що владо-розподільча демократія не є ідеально демократичною чи/або ефективною; інші зосередилися на методологічних та вимірjuвальних проблемах. Але важливо відмітити, що дуже мало критиків запропонували серйозні альтернативи владо-розподільчій моделі» [15, р. 97-98].

Цікавою і повчальною, зокрема для деяких дослідників пострадянських держав, може бути реакція самого А. Лійпхарта на численні критичні зауваження щодо зазначеної теорії і моделі. Більшість його публікацій є прикладом високої культури ведення наукових дискусій. Так, в одній зі своїх статей, у відповідь на 7 (сім!), з першого погляду безсумнівних критичних зауважень на адресу зазначеної теорії, А. Лійпхарт навів цілу низку достатньо переконливих аргументів і контраргументів. Він, по-перше, легко, невимушено, красиво і за формою, і за змістом своєї відповіді, довів безпідставність тих зауважень. По-друге, відстояв і підтвердив переваги консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму перед іншими типами режимів у етнічно розділених суспільствах. А, по-третє, з'ясував сутність і причини появи критичних зауважень на адресу своєї теорії. Він зокрема пояснив, що досить часто справа полягає лише «в дещо різній термінології» (in slightly different terminology), якими користуються пропоненти та опоненти зазначеної теорії і моделі [18, р. 112].

До речі, останнє ще раз переконливо свідчить про важливість розробки чіткого, коректного, адекватного, загальноприйнятого понятійно-категоріального апарату, особливо в такій новій і важливій галузі наукового знання як етнополітична конфліктологія. Щоправда, пояснення А. Лійпхарта щодо справжніх причин появи численних критичних атак на його теорію, видаються вкрай вузькими і поверховими. Ця критика, на наш погляд, значною мірою обумовлена дещо іншими причинами, про що ще йтиметься.

Виваженими видаються й відповіді А. Лійпхарта на критику опонентів щодо його практичних рекомендацій, пов'язаних з політико-правовим оформленням консоціативного/консенсусного режиму, зокрема при підготовці нових чи вдосконаленні вже існуючих конституцій. Одним з багатьох прикладів тут може слугувати стаття «Конституційний дизайн для розділених суспільств», у якій він зазначав: «Я не наполягаю на тому, що автори конституції повинні приймати всі мої рекомендації без будь-якого розгляду різних альтернатив. Я визнаю, що інтереси і порядки денні певних партій та політиків, можуть змушувати їх розглядати інші альтернативи, що історія країни та традиції впливатимуть на тих, хто повинен накреслити її основний закон, і що професійна порада майже завжди – і це дуже мудро – шукається більш ніж у одного конституційного експерта. Все таки, я б стверджував, що мої рекомендації ґрунтуються не просто на моїх власних уподобаннях, але на сильному академічному консенсусі та твердих емпіричних доказах і що вони щонайменше повинні сформулювати відправну точку в конституційних переговорах» [15, р. 107].

Не можна не згадати і про форму, стиль зазначеного наукового дискурсу. Попри те, що часом ці дискусії набували форм відвертих, неприхованих індивідуальних і колективних атак з боку опонентів зазначеної теорії, вони, тим не менш, у цілому продемонстрували досить високий рівень дискурсивної культури. Численні дискусії велися на досить високому професійному рівні, без образ і переходу на особистості їх учасників, без звинувачень у недостатній лояльності чи патріотизму та інших подібних рис, на жаль, і досі притаманних окремим дослідникам деяких пострадянських держав. Така атмосфера, поза сумнівів, сприяла подальшому розвитку, вдосконаленню зазначеної теорії і моделі етнополітичного режиму.

Досить цікавим, зовсім не дослідженим і не висвітленим у відповідній науковій літературі залишається питання справжніх причин різких і жорстких атак деяких зарубіжних дослідників на консоціалізм і консоціативний режим. Можна припускати, що тут окрім вище зазначених реальних, але дещо спрощених і поверхових причин, мали місце й чимало інших, більш глибинних і суттєвих. На кілька з них, але якимось надто вже обережно, делікатно і політкоректно вказав британський дослідник Нільс Борманн у своїй спеціальній статті «Зразки демократії та її критики». «Незважаючи на, або можливо із-за інноваційного академічного внеску А. Лійпхарта, його праці стали предметом повторної і енергійної критики (repeated and vigorous criticism). Особливо обговорюються його дослідження щодо демократичних установ та його висновки про те, що серед встановлених демократій існують два основні типи: так звані консенсусна та мажоритарна системи – перша, якою управляють так багато людей, як тільки можливо (as many people as possible), остання – простою більшістю». Спочатку теорія і модель А. Лійпхарта призначалися лише для глибоко розділених поліетнічних країн, але, як зауважує Н. Борманн, з кінця 90-х рр. вона була перенесена на інші країни, незалежно від етнічного складу їх населення. Це перенесення мотивувалося А. Лійпхартом тим, що запропонована ним теорія і модель мають «м'якший і добріший характер (kinder and gentler character)» ніж будь-які інші [19, р. 275]. Але найбільший інтерес і значення має наступне визнання Н. Борманна: «Цей припис спровокував безперервну критику вчених, які заперечували пророчу можливість типології Лійпхарта (This prescription has provoked continued criticism by scholars who have challenged the predictive capability of Lijphart's typology)» [9, р. 1]. Процитоване зізнання Н. Борманна потребує деяких пояснень. По-перше, щодо наведення згаданого визнання в оригіналі, тобто англійською мовою, то це обумовлено важливістю його контенту, досить рідкісним для західної науки одкровенням та не зовсім традиційною термінологією. По-друге, варто звернути увагу на те, що поширення можливостей застосування теорії/ парадигми і моделі Лійпхарта щодо будь-яких країн світу *і спровокувало безперервну критику*.

Однак, наведене зізнання Н. Борманна не повністю знімає питання щодо справжніх причин критики теорії/парадигми й моделі консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму. Найбільш ймовірними серед них, на наш погляд, можуть бути три наступні. По-перше, непорозуміння, надмірні емоції, образи, задрощі та деякі інші негативні явища у науковому співтоваристві, які майже завжди виникають при зміні наукових парадигм, особливо при народженні будь-якої нової наукової парадигми. По-друге, невдоволення частини вчених, зокрема лояльно налаштованих щодо оспіваної ними, давньої (майже з 300-річною історією), усталеної, пануючої на Заході мажоритарної системи правління, різкою критикою консоціалістів на адресу останньої. Адже ця критика ставить під сумнів досконалість, універсальність мажоритарної системи, заперечує її всемогутність та придатність для «всіх часів і народів». Тим більше, що і сам А. Лійпхарт не приховував того, що його теорія і модель (консоціалізм та консоціативний етнополітичний режим) мають «антимажоритарний (anti-majoritarian)» характер [17, р. 33-48]. При цьому він неодноразово і переконливо доводив переваги своєї теорії/парадигми й моделі над мажоритарною теорією і моделлю для встановлення і збереження етнополітичної стабільності в етнічно розділених суспільствах. Показово, що в своїй чи не найвідомішій праці «Патерни демократії» ця перевага була зафіксована навіть в назві одного з її розділів: «Якість демократії та «м'якіша, добріша» демократія: консенсусна демократія здійснює вплив» [21, р. 274-294].

Такої ж точки зору дотримувалися і його численні послідовники та прихильники. Наведемо лише три з багатьох подібних прикладів. За твердженням малайзійського дослідника Раміна Мафакері, «...теорія А. Лійпхарта усебічно оспорила мажоритаріанізм (majoritarianism) і запропонувала відповідне рішення старої проблеми розділених суспільств: встановлення демократичного державного устрою, що базується на вищій якості та політичній стабільності» [23, р. 44]. Вже згадуваний Н. Борманн, слідом за А. Лійпхартом, також вважає, що консенсусні демократичні системи є «добрішими і м'якшими (kinder and gentler) формами правління» і можуть бути рекомендовані для деяких розділених держав [9,

р. 3]. На слухну думку «батька-засновника» теорії «етнічної демократії», відомого ізраїльського фахівця Семмі Смухи, консоціативна демократія є «вповні придатною для суспільств з помірними етнічними відмінностями та конфліктами» (societies with moderate ethnic differences and conflicts). І хоча вона не може забезпечити політичну стабільність в «глибоко розділених суспільствах» (deeply divided societies) вона все ж «становить хай і обмежений, але кращий шанс, ніж будь яка інша форма ліберальної демократії». До того ж, С. Смуха поділяє думку А. Лейпхарта, який вважав консоціативну демократію «справедливішою, ніж ліберальний тип демократії, оскільки вона забезпечує колективні етнічні права на додаток до індивідуальних прав» [28, р. 13].

По-третє, стурбованість політичних еліт пануючих чи домінуючих етнічних спільнот, відсутність у них бажання ділитися владою та державними ресурсами з елітами інших, субординованих спільнот в разі встановлення консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму. Не виключено, що в таких умовах частина і перших, і других намагаються заохочувати деяких дослідників виступати розробниками або популяризаторами потрібних їм теорій і моделей, у даному випадку консоціативних чи антиконсоціативних. Тим більше, що існує безліч шляхів і засобів подібного заохочення. Найбільш поширеним і легітимним серед них ймовірно може бути надання численних грантів для проведення відповідних досліджень і підготовки до друку наукових статей, монографій та інших публікацій.

І тим не менш, показовим є той факт, що, попри цілу низку критичних зауважень на адресу теорії/парадигми й моделі консоціативного/консенсусного етнополітичного режиму, більшість західних науковців оцінювали і оцінюють її досить високо. На підтвердження цього проміжного висновку наведемо кілька точок зору відомих фахівців з цієї проблеми різних країн світу. Як стверджує американський дослідник Г. Пауелл (молодший), теорія консоціативної демократії стала «одним з найбільших внесків у порівняльну політологію останнього десятиліття» [26, р. 27]. Погоджуючись у цілому з таким твердженням, тим не менш, вважаємо за потрібне уточнити наступне: теорія консоціативної/консенсусної демократії стала вагомим внеском не тільки і не стільки в порівняльну політологію, скільки у становлення етнополітичної конфліктології, зокрема у формування і зміцнення її консенсусної парадигми.

Привертає увагу думка проф. Йоганесбурзького (ПАР) університету Руперта Тейлора про те, що: «Консоціативний розподіл влади (Consociational power sharing) все більше і більше поширюється по всьому світові як засіб для розв'язання політичного конфлікту в розділених суспільствах... Зараз у сорокову роковину свого народження, консоціалізм становить одну з найсильніших, широко обговорюваних і впливових дослідницьких програм у сфері порівняльної політики» [30, р. III]. Підтримуємо у цілому і цю думку, але водночас і тут мусимо зробити три важливих методологічно-концептуальних уточнення. По-перше, значно коректніше було б говорити про дану теорію/парадигму та модель не як про засіб для «*вирішення* політичних конфліктів», як це робить Р. Тейлор, а як про засіб їх *розв'язання*. Це уточнення обумовлено тим, що *вирішення* конфлікту означає його припинення будь-якими засобами і будь-якою ціною, навіть ціною знищення одного із суб'єктів конфлікту. Натомість, під *розв'язанням* конфлікту, тим більше методами і засобами консоціалізму, мається на увазі його демократичне, виключно цивілізоване залагодження. По-друге, консоціативна/консенсусна теорія/парадигма і модель пристосовані, перш за все, для розв'язання саме *етнополітичних* конфліктів. Адже йдеться про конфлікти в етнополітичній царині етнічно розділених поліетнічних країн. По-третє, консоціалізм у всіх його іпостасях можливо й народжувався як «дослідницька програма у сфері *порівняльної політики*, але впродовж останньої чверті століття, вочевидь, перетворився на дослідницьку парадигму і програму у галузі *етнополітичної конфліктології*».

Можна цілком погодитися і з оцінкою професора Отагського університету (Нова Зеландія) Роберта Ейткіна про те, що: «Сьогодні загальноприйнято (generally accepted), що консоціалізм – це домінуюча модель (the dominant model) управління етнічно розділеними

суспільствами» [7, р. 260]. Такої ж думки і професор Флоридського університета Рене Лемарчанд, який стверджував, що «...лише декілька теорій здійснили більший вплив на мислення аналітиків та практиків демократичного правління, ніж консоціативна модель» [14, р. 1]. Та врешті й один з найбільш заповзятих критиків консоціалізму Д. Горовиць був вимушений визнати, що цю теорію і модель етнополітичного режиму можна все таки практикувати, щоправда, не в «глибоко розділених» (deeply divided), а в «помірковано розділених» (moderately divided) суспільствах [13, р. 571-572]. Але, заради наукової об'єктивності, зазначимо, що, починаючи з 90-х років, це постійно визнає і сам А. Лійпхарт.

З суто ж етноконфліктологічної точки зору важливо, що «батько-засновник» західної етнополітичної конфліктології Тед Гурр у своїй всесвітньо відомій праці «Меншини в небезпеці: Глобальний огляд етнополітичних конфліктів», спираючись на численні польові дослідження, дійшов висновку, що інтереси і вимоги етнічних груп можуть зазвичай бути узгоджені «певною комбінацією політики та інститутів автономії й розподілу влади», тобто за допомогою консоціалізму та консоціативного етнополітичного режиму [12, р. 292].

Здійснений у статті аналіз наукової літератури дає підстави для таких висновків:

1). Засновником консоціативної теорії у цілому заслужено вважається А. Лійпхарт. Саме він її розвивав та вдосконалював, перетворивши на модель, яка сьогодні використовується під різними назвами, зокрема такими: «консоціативна демократія», «консенсусна демократія», «консоціативна/консенсусна демократія», «консоціативна/консенсусна система», «владо-розподільче врядування» та ін. На наш погляд, у даному випадку досить коректною та працюючою була б і назва «консоціативний/консенсусний етнополітичний режим», яка вперше вводиться автором цієї статті у широкий науковий обіг.

2). Зі свого народження консоціативна/консенсусна теорія і модель потрапили під досить жорстку критику. На протигагу науковій школі «консоціалістів» навіть виникла школа «антиконсоціалістів». Однак, попри все – потужну критику і невдачі в деяких країнах – зазначена теорія/парадигма та модель зміцнили свої позиції і вважається більшістю науковців та політиків цілком придатною для запобігання ескалації та розв'язання етнополітичних конфліктів у помірковано розділених поліетнічних країнах.

Використана література:

1. Аклаев А.Р. Этнополитическая конфликтология : Анализ и менеджмент : учебное пособие / А. Р. Аклаев – М. : Дело, 2005. – 475 с.
2. Грозницька Т.Ю. Консенсусна теорія демократії: оптимальна модель для України / Т.Ю. Грозницька // Нова політика. – 1998. – № 5. – С. 33-36.
3. Кіссе А.І. Етнічний конфлікт : теорія і практика управління : Політологічний аналіз: [монографія] / А.І. Кіссе – К. : Логос, 2006. – 380 с.
4. Колодій А.Ф. Демократія консенсусна (консоціативна) / Антоніна Федорівна Колодій // Енциклопедія державного управління у 8-ми томах. Том 8 : Публічне врядування / Наук. ред. колегія : В.С. Загорський (голова) та ін. – Львівськ. регіон. ін-т держ. управління Нац. академії держ. управління при Президенті України. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 630 с.
5. Маруховська-Картунова О.О. Етнополітичні режими та їх типологія в контексті етнополітичної конфліктології / О.О. Маруховська-Картунова // Наукові записки. / Збірник. – Серія «Політологія і етнологія» – Вип. 4(78). – К. : Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – С. 324-339.
6. Маруховська-Картунова О.О. Концепція «етнічної демократії» в контексті сучасної етнополітичної конфліктології / О.О. Маруховська-Картунова // Нова парадигма : Філософія. Політологія. Соціологія. [журнал наукових праць] / голов. ред. В.П. Бех ; – Вип. 97. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С. 110-120.

7. Aitken R. Cementing divisions? An Assessment of the Impact of International Interventions and Peace-Building Policies on Ethnic Identities and Divisions / R. Aitken // *Policy Studies*. – 2007. – Vol. 28. – №3. – P. 247-267.
8. Andeweg R. Consociational Democracy / R. Andeweg // *Annual Review of Political Science*. – 2000. – Vol. 3. – P. 509-536.
9. Bormann N.-Ch. Patterns of Democracy and Its Critics / N.-Ch. Bormann // *Living Reviews in Democracy*, 2010. – Vol 2. – P. 1-14.
10. Daalder H. On Building Consociational Nations : The Cases of the Netherlands and Switzerland / H. Daalder // *International Social Science Journal*. – 1971. – Vol. 23. – № 3. – P. 355-370.
11. Glazer N. Individual Rights Against Group Rights / N. Glazer / Kymlicka Will (ed.) *The Rights of Minority Cultures* / W. Kymlicka (ed.) – Oxford : Oxford University Press, 1995. – P. 123-138.
12. Gurr T. R. Minorities at Risk : A Global View of Ethnopolitical Conflicts / T. Robert Gurr – Washington, D.C. : U.S. Institute of Peace Press, 1993. – 427 p.
13. Horowitz D. *Ethnic Groups in Conflict* / D. Horowitz – Berkeley, CA : University of California Press, 1985. – 697 p.
14. Lemarchand R. Consociationalism and Power Sharing in Africa : Rwanda, Burundi, and the Democratic Republic of the Congo / R. Lemarchand // *African Affairs*. – 2006. – Vol. 106. – № 422. – P. 1-20.
15. Lijphart A. Constitutional Design for Divided Societies / A. Lijphart // *Journal of Democracy*. – 2004. – Vol. 15. – № 2. – P. 96-109.
16. Lijphart A. *Democracy in Plural Societies : A Comparative Exploration* / A. Lijphart – New Haven, CT : Yale University Press, 1977. – 248 p.
17. Lijphart A. *Democratic Political Systems : Types, Cases, Causes, and Consequences* / A. Lijphart // *Journal of Theoretical Politics*. – 1989. – Vol. 1. – № 1. – P. 33-48.
18. Lijphart A. Negotiation Democracy Versus Consensus Democracy : Parallel Conclusions and Recommendations / A. Lijphart // *European Journal of Political Research*. – 2002. – № 41. – P. 107-113.
19. Lijphart A. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* / A. Lijphart – New Haven ; London : Yale University Press, 1999. – 351 p.
20. Lijphart A. *The Politics of Accommodation : Pluralism and Democracy in The Netherlands* / A. Lijphart – Berkeley : University of California Press, 1968. – 1968. – 222 p.
21. Lijphart A. The Quality of Democracy and a «Kinder, Gentler» Democracy : Consensus Democracy Makes a Difference (Chapter 16) / A. Lijphart // Lijphart A. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* / A. Lijphart – New Haven ; London : Yale University Press, 1999 – P. 274-294.
22. Lorwin V. Segmented Pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies / V. Lorwin // *Comparative Politics*. – 1971. – Vol. 3 – № 2. – P. 141-175.
23. Mafakheri R. The Contribution of Other Eminent Scholars to Lijphart's Power-Sharing Theory / R. Mafakheri, Z. Ahmad // *Journal of Public Administration and Governance*. – 2015. – Vol. 5. – No 2. – P. 43-54.
24. McRae K. D. (ed.) *Consociational Democracy : Political Accommodation in Segmented Societies* / K. D. McRae (ed.) – Toronto : McClelland and Stewart, 1974. – 311 p.
25. O'Leary B. Debating Consociational Politics: Normative and Explanatory Arguments / B. O'Leary // Noel S. (ed.) *From Power Sharing to Democracy : Post-Conflict Institutions in Ethnically Divided Societies* – McGill-Queen's University Press, 2005. – P. 3-45.
26. Powell G. B. *Social Fragmentation and Political Hostility : An Austrian Case Study* / G. B. Powell, Jr. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1970. – 207 p.
27. Premdas R. The Politics of Inter-Ethnic Accommodation in a Democracy : the Lewis Model / R. Premdas // Premdas R. (eds.) *Sir Arthur Lewis : an Economic and Political Portrait* /

R. Premdas, E. Cyr (eds.) – Mona, Jamaica : Institute of Social and Economic Research, 1991. – P. 71-92.

28. Smooha S. The Model of Ethnic Democracy. / S. Smooha // Smooha S., Jarve P. (ed.) The Fate of Ethnic Democracy in Post-Communist Europe. / S. Smooha, P. Jarve (ed.) – Budapest : Open Society Institute, 2005. – P. 5-59.

29. Steiner J. Conflict Resolution and Democratic Stability in Subculturally Segmented Political Systems / J. Steiner // Res Publica. – 1969. – № 11. – P. 775-798.

30. Taylor R. Consociational Theory. McGarry and O'Leary and the Northern Ireland Conflict / R. Taylor – New York-London : Routledge, 2009. – 416 p.

Маруховская-Картунова О. О. *Научный дискурс о недостатках и преимуществах консоциативного/консенсусного этнополитического режима*

Статья, которая имеет определенный инновационный характер, посвящена краткому анализу научного дискурса относительно сущности, основных недостатков и преимуществ теории и модели консоциативной/консенсусной демократии. Одновременно обосновывается возможность и целесообразность введения в широкий научный оборот такого нового термина и понятия как «теория и модель консоциативного/консенсусного этнополитического режима». Подтверждены определенные преимущества этого типа режима над многими другими, особенно в этнически разделенных обществах. Исследуются направления и особенности упомянутого дискурса и определяются его настоящие причины. Высказано предположение, что основные из них связаны с процессом рождения и становления новой научной парадигмы, в частности консоциативной/консенсусной. С точки зрения этнополитической конфликтологии доказаны пригодность и целесообразность использования теории и модели консоциативного/консенсусного этнополитического режима или некоторых его основных составляющих для предотвращения эскалации этнополитических конфликтов, их цивилизованного разрешения и сохранения национального единства и территориальной целостности стран с полиэтничным составом населения.

Ключевые слова: научный дискурс, смена парадигм, консоциативная/консенсусная демократия, консоциативный/консенсусный этнополитический режим, этнически разделенные общества, этнополитические конфликты, национальное единство, территориальная целостность.

Marukhovska-Kartunova O. *Scientific Discourse about Shortcomings and Advantages of Consociation/Consensus Ethnopolitical Regime*

The article, that has certain innovative character, is devoted to the short analysis of scientific discourse in relation to essence, basic shortcomings and advantages of the theory and model of consociation/consensus democracy. At the same time possibility and expediency of introduction to the wide scientific use such new term and concept as «the theory and model of consociation/consensus ethnopolitical regime» are grounded. Certain advantages of this type of regime above many others, especially in ethnically divided societies, are confirmed. Directions and features of mentioned discourse are investigated and its real causes are determined. The assumption is adduced, that among them the basic are related to the process of birth and formation of a new scientific paradigm, in particular consociation/consensus one. From the point of view of the ethnopolitical conflict studies, a fitness and expediency of the use of theory and model of consociation/consensus of ethnopolitical regime or some of its basic constituents for prevention of escalation of ethnopolitical conflicts, their civilized resolution and maintenance of national unity and territorial integrity of countries with polyethnic composition of population are proven.

Keywords: scientific discourse, shift of paradigms, consociation/consensus democracy, consociation/consensus ethnopolitical regime, ethnic divided society, ethnopolitical conflicts, national unity, territorial integrity.